

Оксана Шеремета

РЕЛІГІЙНИЙ АСПЕКТ СТАНОВЛЕННЯ УКРАЇНЬСЬКОЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕЇ

Розкривається актуальна в наш час проблема становлення української національної ідеї та з'ясовується значуща роль релігійного чинника у процесах українського націєтворення.

Ключові слова: національна ідея, релігійний аспект, незалежна Україна, єдність народу, духовність.

Проблематика статті полягає в тому, що в умовах посткомуністичної трансформації суспільства формування національної ідеї є важливою складовою побудови Української соборної держави. Хоча від дня проголошення незалежності цей процес в Україні пройшов низку важливих етапів, національна ідея, на жаль, не виробила ідеології, яка б враховувала всі реалії сучасного життя, не дала відчуття духовного піднесення народу.

В Україні до сьогоднішнього дня саме релігійний аспект як один із консолідуючих чинників об'єднання нації не знайшов достатнього висвітлення. Хоча дослідження цієї проблеми бере початок ще в літописах Київської Русі, полемічній літературі XVI–XVII ст., політико-правових документах Гетьманщини. Під час національно-культурного відродження українського народу XIX–поч. XX ст. виходять праці, в яких обґрунтовується формування української національної ідентичності на народній основі. Це передусім твори Т. Шевченка, М. Драгоманова, І. Франка, М. Грушевського, М. Костомарова та ін. У XX ст. українська політична думка набуває державницького характеру. Окремі аспекти релігійної домінанти у національній ідеї висвітлені у працях В. Липинського, Д. Донцова, В. Липківського. Переважна кількість сучасних українських дослідників Р. Кісь, А. Колодний, В. Фурманюк мають серйозні доробки у цьому плані, однак і досі у вітчизняній науці національна ідея не набула чіткої форми як певна теоретико-методологічна система.

У суспільнотворчому процесі становлення української нації і, особливо, у розбудові державності важливу роль відіграє становлення національної церкви. Відродження релігійності в Україні є закономірним і бажаним явищем. По-перше церква володіє величезним позитивним потенціалом, який може і повинен бути використаний світською частиною суспільства. По-друге, жодна проблема, що постала сьогодні перед Україною, не може бути вирішена без консолідації суспільства.

Кожен народ прагне жити достойно і самостійно, безперешкодно розбудувати свою духовну культуру, мати певну вагу у світовій спільноті, тобто

бути господарем у власному домі. Ідея, що століттями визріває в народі, знаходить свій вияв у працях поетів, публіцистів, духовенства, які творять не стільки зміст національної ідеї, як її форму, виражаючи цю ідею у публіцистичних статтях і наукових працях, у яких національна ідея повертається до народу у скристалізованому, чітко окресленому й обґрунтованому вигляді. На думку митрополита В. Липківського, "...кожна нація ні в яким разі не перестає бути окремою нацією, не робиться якоюсь поверх-національною громадою", а навпаки, як стверджує митрополит, ще більше підносить християнськими ідеалами свою національну гідність і свідомість. Звідси висновок — нація є неодмінним ступенем до втілення християнської науки в життя людства¹.

Національна ідея є концентрованим виразом суспільної програми і визначається як стратегічним плануванням на перспективу, так і конкретними одномоментними історичними завданнями. Пригадаємо, що формування українців як нації почалося у тому числі і з релігійних воєн, в яких брали участь багато країн з властивою їм різною релігійною мотивацією. Саме християнство виявило та реалізувало на українському ґрунті принципи національної своєрідності українців: історичні, церковні, структурно-організаційні та інші аспекти².

Національна ідея стосується вищого етноієрархічного рівня — нації як етнополітичного організму. Тому її головний акцент зосереджений на фундаментальному завданні — вдосконаленні політичної системи суспільства, яка повинна використовувати набутий історичний, культурний, духовний ресурс як вагомий базовий чинник для мобілізації національної енергії на суспільний поступ³.

Українська національна ідея повинна консолідувати українську етнічну націю. Якщо не вдасться консолідувати українського народу, то неукраїнцям України немає сенсу будувати "український соціум" і українську державу. Наявність національної ідеї, рівень її усвідомлення народом, енергія, з якою він її здійснює, — якраз і визначають організовуючу силу етносу, стадію його оформлення в націю⁴. Тому для нації потрібна національна ідея, без якої нація не витвориться, не зможе самоорганізуватися у монолітну державу.

Одним із аспектів становлення та ефективного розвитку державотворчого процесу незалежної України повинна виступати національна ідея, помножена на національну самосвідомість і законодавчо затверджена на державному рівні. Вона має стати зрозумілою кожному українцю, кожному громадянину Української держави, адже саме національна ідея покликана осмислити місце, призначення і перспективу українського народу на рубежі тисячоліть у контексті власного досвіду, світової історії та сучасних загальноцивілізаційних процесів і на цій основі об'єднати та консолідувати

населення України. Національно орієнтована ідеологія у сфері взаємин між державою і релігійними організаціями починалася з гасла “вільній державі — вільну церкву”, пізніше “незалежній державі — незалежну церкву” і сьогодні супроводжується закликem “національній державі — національну церкву”. Як справедливо стверджує відомий український релігієзнавець А. Колодний, “в Україні практично завжди політика домінувала над релігією”⁵. З його змістовного аналізу української історії релігії, дуже важливого для розуміння сучасних подій у сфері державно-церковних відносин, випливає, що “з прийняттям на українських землях християнства тут практично не було конфесійного єднання між народом і його духовними наставниками; жодна із християнських конфесій в цілому спектрі її розвитку і обрядовості не з’являлася в Україні як продукт органічного розвитку суспільства в цілому; поширення їх має центробіжний характер. Це, зрозуміло, веде до розколів у суспільстві, міжконфесійних колізій, трагедій у національному бутті, обумовлених релігійним фактором”⁶. Тому спільна взаємодія церкви і держави з метою створення сприятливих умов в українському соціумі є необхідною. Оскільки і церква і держава покликані служити народові, дбаючи, відповідно, про його духовні потреби та про забезпечення всіх його прав на засадах справедливості, що вимагає їх тісної співпраці, щоправда, без взаємного втручання. Як наголошував видатний український вчений В’ячеслав Липинський — “...церква і держава мають різне призначення і їх діяльність має бути розділена, але не ізольована”⁷.

Найважливішими з пріоритетних інтересів України, від усвідомлення, трактування та вирішення яких залежить стан та успіх сучасного державотворення, є: формування національної самосвідомості на всіх рівнях з мовною проблемою насамперед; проблема єдності народу; проблема формування та ефективного функціонування національної еліти. Трагізм нашого посткомуністичного буття полягає в тому, що до цього часу існують певні стереотипи, що склалися внаслідок неприйнятності однієї частини українців іншою, і до сьогодні зберігається тенденція пересварити українців на релігійному ґрунті. В Україні аналіз релігійної ситуації визначається особливим характером: з одного боку, маємо давню і багату християнську традицію, а з іншого — довге існування церкви в умовах тоталітарної держави, знищення її духовно-морального потенціалу, релігійних традицій виховання призвели до викривленого сприйняття релігії і церкви та до міжцерковних протиріч і конфліктів. На сьогоднішньому етапі вже настав той час, коли українці повинні усвідомити себе не натовпом, який змушений жити на певній географічній території, а народом, спільнотою громадян, яка відроджує духовність. Тому необхідно відстоювати ідею зближення всіх українських релігійних конфесій,

усвідомити потребу гармонійних стосунків між ними.

Безумовно, становлення кожної нації відбувається не миттєво, зазвичай поступово і тривало. Кожен народ перш ніж стати нацією повинен утворити національне ядро, навколо якого й можливе формування нації. Цим ядром завжди й в усі часи була інтелігенція духовна і світська. На жаль, інтелігенція сучасної України не є такою, про яку впродовж віків мріяли передові уми України. Йдеться про здатність інтелігенції консолідувати зусилля, вміння знаходити компромісні рішення, поступаючись особистими і партійними інтересами, обстоювати спільну державну позицію в конфліктних ситуаціях. Жаль, що наша національна ідея усе ще переобтяжена неоромантизмом, усім тим, що Д. Донцов влучно називав пласким козакофільством. Для нас важливим має бути дух лицарства, дух відваги і дух жертвовної самопосвяти, а не примітивні реквізити “покозачення”. Ми не можемо грузнути в позавчорашньому дні. Ми мусимо думати про те, що маємо збудувати модерну новоевропейську цивілізацію⁸.

Українське суспільство на сучасному етапі успадкувало також радянські стереотипи у підходах до людини. Тому вимушене вирішувати цілий ряд кризових явищ, які є його невід’ємною частиною. У християнському вченні про особистість акцент ставиться на активну дієву першопричину: кожна людина має особисто відповідати за те, що відбувається у церкві. Ще св. Іван Золотоустий закликав не все покладати на духовенство, але і самим піклуватися про церкву. Сьогодні актуально звучать слова митрополита Іларіона: “Служити народу — це служити Богу”⁹.

У сучасному житті нашого суспільства особливо відчувається криза моральності. Вона багатозначно проявляє себе у всіх сферах громадського та особистого життя людини. Руйнування звичного і зрозумілого способу життя, побуту, значне ускладнення соціальної структури суспільства і відносин, нестабільність, яка охопила всі сфери її життя, призвели до об’єктивної необхідності переосмислення морально-етичних ідеалів і цінностей, вимагають нових орієнтацій. У значної частини людей, це викликало внутрішній протест і призвело до дезорієнтації. Звідси і сформувалося переконання у тому, що саме ці причини призвели до масової потреби в релігійних утіхах. На наш погляд, це вкрай спрощене розуміння ситуації, що склалася.

Релігія в цілому, і в першу чергу — християнство як найбільш поширена, утверджена в Україні світова релігія, належать до виключно складних, багатоглядних феноменів. Для того, щоб наблизиться до християнської духовності і виховати в собі справжнього християнина, потрібні значні зусилля, не тільки аскетичні, вольові, але й інтелектуальні. Неглибоке, поверхневе, спрощене розуміння релігійної моралі, розбіжності між знанням моральних норм і

принципів, і поведінкою, пріоритет зовнішніх зразків поведінки над внутрішнім їх змістом, вульгаризація, спотворення релігійних уявлень, еклектичність, прагматизм — характерні риси масової релігійності. Сьогодні навряд чи можна говорити про релігійне відродження, швидше — про кризу, яку переживає сучасна церква. Прогресивні сили церкви, прагнуть до відродження духовності, обстоюють позицію необхідності відновлення церковного життя, звільнення віджилих себе аспектів релігійного вчення церковної організації. Сьогодні лунають заклики духовенства про те, що церква зобов'язана пройти через публічний акт покаяння. Величезну моральну силу продемонстрував Папа Римський Іван-Павло II, коли він, ставши на коліна, вибачився за все, що було зроблено помилковою римо-католицькою церквою¹⁰.

Отже, щоб побачити реальну працю щодо об'єднання українського народу у самосвідому націю, потрібна віра у свої сили і віра у самих себе. Подібно до євангельської історії про зцілення Христом біснуватого юнака, яка переносить нас із площини віри в Христа у площину віри у нас самих. Так і ситуація в українському суспільстві, яке вагається і сумнівається, чи має достатньо сил і віри в себе, щоб здійснити своє завдання, піднести український народ на якісно вищий рівень буття. Розвіяти страх та розбити рабську свідомість українця, даючи простір для незалежного мислення і вільної творчості. Опора на народ повинна бути основою діяльності світської влади та духовенства. Національна ідея є виявом колективної волі нації бути вільною, незалежною, мати свою державу і заможне життя, розвивати свою духовну і матеріальну культуру, не втратити своєї самобутності. Питання української національної ідеї неможливо вирішити без набуття національної свідомості, що виявляється у знанні рідної мови, звичаїв, традицій. Національна ідея за таких обставин не спрацює в повному обсязі, і виникає небезпека розчленування нації за мовною та релігійною ознакою з наступним розшматуванням країни і приєднанням її денационалізованих частин до сусідніх країн.

Ми мусимо визнати, що за 20 років незалежності національна ідея поки що не відстояла себе у великих містах України. Здається якраз навпаки, — значною мірою втратила те, що вже мала, наприклад, книговидавничу справу, кінематограф тощо. Якщо українська культура не стане потрібною і цікавою нашому українському місту, — то і у світі вона мало кого цікавитиме. Питання дерусифікації урбаністичного середовища, становлення національного мовно-культурного середовища треба ставити на першому місці. Для цього потрібна, насамперед, свідомо творча діяльність щодо вдосконалення кожної української людини та обов'язкова участь у цьому інтелігенції — світської й духовної. Здійснення тих переконань залежить також і від цілісного розвитку християнства — ступеня його втілення у житті

народу та міри прийняття його кожною людиною зокрема¹¹.

Отже, з усього сказаного можна зробити висновок: разом з відродженням України відродилася і її релігійність. Складність політичної обстановки в країні вплинула на міжконфесійні та внутрішньоконфесійні відносини. Вихід з кризи країни й релігії може бути тільки спільним. Іншого не дано. Наявність національної ідеї, рівень її усвідомлення народом, енергія, з якою він її здійснює, якраз і визначають головну силу етносу, стадію його оформлення в націю. Тому для нації потрібна ідея, без ідеї нація не витвориться, без неї вона не зможе самоорганізуватися в стійку державу.

- 1 Митрополит Василь Липківський. Історія Української Православної Церкви. Розділ 7: Відродження Української Церкви. / Із вступом та замітками протопресв. С. В. Савчука — Вінніпег. — 1961. — С. 7–8.
- 2 Павлюк С. Національна ідея // Мала енциклопедія українського народознавства / За редакцією С. Павлюка. — Львів, Ін-т народознавства НАНУ, 2007. — С. 378–379.
- 3 Фурманюк В. Про деякі аспекти становлення національної ідеї // Наука, Релігія, Суспільство. — 2007. — № 3. — С. 77–82.
- 4 Кісь Р. Фінал третього Риму. Осторонь Азіопи / Р. Кісь — Львів: Літопис, 2007. — С. 130.
- 5 Колодний А. Україна в її релігійних виявах / А. Колодний. — Львів: Сполом, 2005. — С. 136–138.
- 6 Там само. С. 136–138.
- 7 Липинський В. Релігія і церква в історії України / В. Липинський. — Нью-Йорк: Булава, 1956. — С. 43.
- 8 Донцов Д. Де шукати наших історичних традицій; Дух нашої давнини / Д. Донцов. — К.: МАУП, 2005. — С. 132.
- 9 Релігієзнавство: Навч. посібник / П. К. Лобазов, А. Г. Баканурський, Є. І. Мартинюк, О. П. Пунченко та ін. — Одеса: ВМВ, 2008. — С. 389–399.
- 10 Релігія в сучасному світі: матеріали до курсу релігієзнавства / за ред. Г. Зімоня: пер. з польської Г. Теодорович. — Львів: Свічадо, 2007. — С. 53.
- 11 Кісь Р. Фінал третього Риму. Осторонь Азіопи. — С. 131.

SUMMARY

Oksana Sheremeta

RELIGIOUS ASPECT FORMATION OF UKRAINIAN NATIONAL IDEA

The article deals with urgent in our time the problem of formation of Ukrainian national idea, and it appears significant role of the religious factor in the process of Ukrainian nation-building.

Keywords: Ukrainian national idea, Ukrainian nation-building, religious factor.